ISSN 2278-8808 IMPACT FACTOR: 1.38
An International Peer Reviewed
SCHOLARLY RESEARCH JOURNAL
FOR INTERDISCIPLINARY STUDIES
SRJIS

कार्यसंस्कृती व मानवीजीवन

प्राचार्य डॉ . सौ . राजमानेके . सी .

गेनबा सोपानराव मोझे अध्यापक महाविद्यालय

वडमुखवाडी□पुणे

Abstract

कार्यसंस्कृती यांमध्ये दोन शब्द आहे कार्य आणि संस्कृती . कार्य आणि संस्कृती यांचा सुंदर मिलाफ म्हणजे कार्यसंस्कृती होय . कार्य म्हणजे काम अर्थात काम हे केवळ मोबदला मिळविण्याचे साधन नाही तर आत्म समाधानाकरीता करण्याचे योगसाधन ही आहे . आपल्या धर्मातील मुलभूत मूल्य आहे . कार्य **(Work)**म्हणजे आपले शरीर□कौशल्य □हृदय व मेंदूचा परिपूर्ण वापर करून चांगली निर्मिती करणे . कार्याच्या मोबदल्यातून आपल्या जीवनावश्क गरजा भागतात तसेच सामाजिक स्थान व आंर्तरिक समाधान ही मिळते . एखादया कार्यातून काही फलनिष्पिती झाली नाही तर कार्य वाया जाते . ढोबळ मानाने कार्याचे उत्पादक□अनुत्पादक□सामाजिक□देशभक्तीपर□आध्यात्मिक व विंध्वसक असे प्रकार आहेत . कामगार या शब्दाचा अर्थ जो चांगले काम करतो तो मग त्याची श्रेणी□हुद्दा□सामाजिक स्थान कोणतेही असो . उत्कृष्ट कार्याची उदा . पंजाब ॅ गव्हाचे कोठार□केरळ साक्षरतेचे प्रमाण 94% याउलट विहार भारतातील सर्वात मागासलेले राज्य .

चांगले काम करणा या प्रत्येकाच्या प्राथमिक व अंतरिक गरजा भागतात सतत आंनदी व कार्यमग्न राहिल्याने तो शेवटपर्यंत ताजातवाना राहून त्याचे आयुष्य वाढते . मानसिक ताणतणावाचा शारिरीक श्रमामार्फत निचरा होतो . त्याला चांगले मित्र मिळतात . मान मिळतो लोक त्याला नावापेक्षा कार्याने जास्त ओळखतात . कामसू माणूस अंत्यत सामाधानी व स्वंतत्र बुद्धीचा बनतो .

संस्कृती याचा अर्थ संस्कार युक्तकृती . संस्कृती म्हणजे आपल्या धर्मिक□सामाजिक□पंरपरागत□मूल्ये□ नीतीनियम□शिस्त□श्रद्धा□समज□तत्वे व त्यांचे उत्स्फूर्त आचारण माणसाच्या वर्तणूकीतून त्याचा सांस्कृतिक दर्जा कळतो . संस्कृती ही वैयक्तिक□कौटुंबिक□सामाजिक□राष्ट्रीय□आंतरराष्ट्रीय इ . स्तरावर असू शकते .

कार्यसंस्कृतीयाचा अर्थ कोणत्याही उदयोग धंद्यामध्ये सर्वागीण प्रगती साधण्यासाठी वैयक्तिक व सांघिक स्तरावर जपली जाणारी नीतीमूल्ये□शिस्त□श्रद्धा□स्थिरवृत्ती□सर्वमान्य वर्तणूक□निष्ठा व या सर्वांचे उत्स्फूर्त आचारण होय .

जागतिक स्तरावर भारताला आर्थिक महासत्ता बनण्यासाठी कार्यसंस्कृतीची नितांत गरज आहे . त्यासाठी कामाच्या बाबतीत शिस्तपालन□सहभाग□जबाबदारीची जाणीव□सकारात्मक वृत्ती□जिव्हाळा□निष्ठा□ परिपक्वता□वातावरण□वचनबद्धता□स्वच्छता व नीटनीटकेपणा इ . गोष्टी पराकोटीच्या आत्मीयतेने पाळल्या जातात ज्यांचा आपल्याला अभ्यास करून त्या पुन्हा अंगी बाणवल्या पाहिजेत .

कार्यसंस्कृतीचे फायदेः

1 . स्वतःला□कुंटूबाला□समाजाला□भारताला उत्तम आरोग्य व समृद्धीचा लाभ .
2 . पराकोटीचे शारीरिक व आंतरिक समाधान .
3 . भूमिका सकारात्मक विचारसरणीची बनल्याने मैत्री□प्रसिद्धी□इतरांना हवेहवेसे वाटणे .
4 . प्रत्येक कार्य हे उत्कृष्टतेचा आदर्श बनतेव दिपस्तंभाप्रमाणे इतरांनाही मार्गदर्शन होते .
5 . संस्थेकडून□समाजाकडून□जगाकडून मानसन्मान .
6 . नुसते कार्य आपल्याला पगार व मालकास नफा मिळवून देतेपण कार्यसंस्कृती पैशाबरोबरच समाधान□ अनुभव □आत्मविश्वास□स्वाभिमान□इज्जत व स्वांतत्र्याही देते . आणि हेच लाभ समाजापार्यंत व देशापर्यंत पोहोचतात .

कार्यसंस्कृती किंवा काम यांचे महत्त्व प्रवचनापेक्षा उदाहरणावरून जास्त समजतेहे लक्षात येते . या सर्वांचा पाया मूल्य आहे . मूल्य म्हणजे ज्या गोष्टीमुळे आपला आंतरिक विकास होतो . आपल्या मनाला उच्च प्रतीचे समाधान मिळते आणि समाजाचे हित होते अशा गोष्टी ही मूल्ये कोणी शिकवायची□हा मुख्य प्रश्न आहे . माझ्या मते ही मूल्ये देण्याची जबाबदारी घरी आईवडिलांची□शाळेत शिक्षकांची□कार्यालयात अधिकर्रा यांची□शाळेत मुख्याधापकांची□समाजात विविध नेत्यांची आहे . मूल्यवर्धित काम आणि कार्यसंस्कृतीच आपल्याला तारून नेणार आहे .

कार्यसंस्कृती ही एक कर्तव्य भावना आहे . संस्कृतीबाबत केलेला सीमित विचार शास्त्रीय दृष्टिकोणाशी सुसंगत नसेल ही पण शैक्षणिक दृष्टिकोणातून विचार करता तोच योग्य व स्वीकारार्य असा विचार आहे कारण शिक्षणातून संस्कृती सं□मण हे महत्त्वाचे काम आहे .

Keywords: कार्यसंस्कृती**,** आत्मसमाधान**,** योगसाधन**,** आत्मविकास

कार्यसंस्कृती व मानवीजीवन

कार्यसंस्कृती यांमध्ये दोन शब्द आहे कार्य आणि संस्कृती . कार्य आणि संस्कृती यांचा सुंदर मिलाफ म्हणजे कार्यसंस्कृती होय . कार्य म्हणजे काम अर्थात काम हे केवळ मोबदला मिळविण्याचे साधन नाही तरआत्म समाधानाकरीता करण्याचे योगसाधन ही आहे . आपल्या धर्मातील मुलभूत मूल्य आहे . कार्य **(Work)**म्हणजे आपले शरीर□कौशल्य □हृदय व मेंदूचा परिपूर्ण वापर करून चांगली निर्मिती करणे . कार्याच्या मोबदल्यातून आपल्या जीवनावश्क गरजा भागतात तसेच सामाजिक स्थान व अंतरिक समाधान ही मिळते . एखादया कार्यातून काही फलनिष्पिती झाली नाही तर कार्य वाया जाते . ढोबळमानाने कार्याचे उत्पादक□अनुत्पादक□सामाजिक□देशभक्तीपर□आध्यात्मिक व विंध्वसक असे प्रकार आहेत . कामगार या शब्दाचा अर्थ जो चांगले काम करतो तो मग त्याची श्रेणी□हुद्दा□सामाजिक स्थान कोणतेही असो . उत्कृष्ट कार्याची उदा . पंजाब गव्हाचे कोठार□ केरळ साक्षरतेचे प्रमाण **94%** याउलटबिहार भारतातील सर्वात मागासलेले राज्य .

आंतराष्ट्रीय उदा . जर्मनी□जपान□इस्त्राईल या उदाहरणावरून असे दिसते जिथे माणसे कष्टाळु आहे तेथे प्रतिकूल परिस्थितीत ही भरभराट होते . पण माणसे आळशी असली तर अनुकूल परिस्थितीमध्ये पिछेहाट होते .

चांगले काम करणा या प्रत्येकाच्या प्राथमिक व अंतरिक गरजा भागतात सतत आंनदी व कार्यमग्न राहिल्याने तो शेवटपर्यंत ताजातवाना राहून त्याचे आयुष्य वाढते . मानसिक ताणतणावाचा शारिरीक श्रमामार्फत निचरा होतो . त्याला चांगले मित्र मिळतात . मान मिळतो लोक त्याला नावापेक्षा कार्याने जास्त ओळखतात . कामसू माणूस अंत्यत सामाधानी व स्वंतत्र बुध्दीचा बनतो .

याउलट आळशीपणाने माणूस व्यसनी□गुन्हेगार बनण्याची शक्यता वाढते . तो परिस्थितीचा गुलाम बनतो . आळसामुळे आयुष्य कमी होते .

उत्तम कामगिरीचे खरे मूल्य पैसा नसूनआत्मसमाधानात आहे . उदा . आपण घडवलेली मूर्ती देवळात 'देव' म्हणून पुजली जाते . आपण पिकवलेले तांदूळ लग्नात मंगलाक्षदा होतात . आपण बनविलेली टिकली विवाहितेचे सौभाग्य लेणे होते .

श्रेष्ट धर्म संत कार्याबद्दल काय म्हणतात□

ऋगवेद जो भरपूर काम करतो त्याला परमेश्वर भटतो .

बहिणाबाई ज्याच्या हाताला घट्टे त्याला देव भेटे .

कुराण स्वतःचे काम प्रमाणिकपणे करणारी माणसे देवास आवडतात .

तर गुरू तेज बहादर ः काम करणारे हातच पवित्र असतात.

झरटृष्ट्र ः प्रार्थना करर्णा या हातापेक्षा कष्ट करणारे हात श्रेष्ठ असतात.

संस्कृती ः

याचा अर्थ संस्कार युक्तकृती. संस्कृती म्हणजे आपल्या धर्मिक, सामाजिक, परंपरागत, मूल्ये, नीतीनियम, शिस्त, श्रद्धा, समज, तत्वे व त्यांचे उत्स्फूर्त आचारण माणसाच्या वर्तणूकीतून त्याचा संस्कृती दर्जा कळतो. संस्कृती ही वैयक्तिक, कौटुंबिक, सामाजिक, राष्ट्रीय, आंतरराष्ट्रीय इ. स्तरावर असू शकते.

“स्वतःला भूक लागली असताना खाणे ह्याला प्रकृती म्हणतात. भूक लागलेली नसतानाही खाण्यास विकृती म्हणतात पण भूक लागलेली असतानाही आपल्या भाकरीचा अर्धा तुकडा दुर्स यास देणे याला संस्कृती म्हणतात.”उत्तम संस्कृती असलेला समाज प्रतिकूल परिस्थितीवर मात करून प्रगतीपथावर रहते. उदा. भारत, जपान, जर्मनी इ. याउलटज्यांच्याकडे असा समाज नसतो अशा देशांचे अनेक निर्णय चुकीचे ठरून मानहानीस तोंड द्यावे लागते. उदा. अमेरिका व्हिएतनाम इ. देशास नामुष्कीस तोंड द्यावे लागले.

कार्यसंस्कृतीः

याचा अर्थ कोणत्याही उदयोगधंद्यामध्ये सर्वागीण प्रगती साधण्यासाठी वैयक्तिक व सांघिक स्तरावर जपली जाणारी नीतीमूल्ये, शिस्त, श्रद्धा, स्थिरवृत्ती, सर्वमान्य वर्तणूक, निष्ठा व या सर्वांचे उत्स्फूर्त आचारण होय.

आपल्या भारत देशामध्ये एकेकाळी हीकार्यसंस्कृती नांदत होती. उदा. वेदकाळापासून आपल्याकडे ब्राम्हण, क्षत्रिय, वैश्य व शुद्र हे अनु, मे शिक्षक, रक्षक, पोषक व सेवक हीकार्ये शास्त्रवर हुकूम पार पाडीत. त्यांच्या मदतीसाठी सुतार, लोहार, चांभार इ. ‘बारा बुलतेदार’ हा गाडा हाकण्यास मदत करीत. प्रत्येकाची आपापल्या कार्यसंस्कृतीवर पूर्ण श्रद्धा असून त्यांच्या कार्याप्रमाणे समाज या सर्वाच्या पालन पोषणाची जबावबदारी घेई. परंतू गेल्या **800 ः 900** वर्षात झालेली अनेक आ, मणे व परकीय सत्ता यांनी अनेक चांगल्या गोष्टी भ्रष्ट व नष्ट केल्या व त्यामुळेच आपले गतवैभव परत मिळविण्यासाठी आपल्याला कार्य संस्कृतीचा अभ्यास करणे , मप्राप्त आहे.

जागतिक स्तरावर भारताला आर्थिक महासत्ता बनण्यासाठी कार्यसंस्कृतीची नितांत गरज आहे. त्यासाठी कामाच्या बाबतीत शिस्तपालन, सहभाग, जबाबदारीची जाणिव, सकारात्मक वृत्ती, जिव्हाळा, निष्ठा, परिपक्वता, वातावरण, वचनबद्धता, स्वच्छता व नीटनीटकेपणा इ. गोष्टी पराकोटीच्या आत्मीयतेने पाळल्या जातात ज्यांचा आपल्याला अभ्यास करून त्या पुन्हा अंगी बाणवल्या पाहिजेत.

1. शिस्तपालन म्हणजे कोणती ही भीती, धाक, कायदेकानून वा जबरदस्तीने लादलेली गोष्ट नसून आपल्याच प्रगतीसाठी अत्यावश्यक गोष्ट होय.

2 . सकारात्मक दृष्टीकोन याचा अर्थ कोणत्याहीविचार□गोष्ट□घटना यांच्याकडील साशंक व निराश दृष्टीने न पाहता सकारात्मक दृष्टीने पाहून त्याप्रमाणे कार्य करणे .

3 . उच्च मनोधैय व परिपक्वता म्हणजे कोण्त्याही परिस्थितीत स्वतःचे मनोधैर्य खचू न देता इतरांचे वाढवणे .

4 . आत्मीयता जिव्हाळा व निष्ठा .

आत्मीयता म्हणजे प्रत्येक चल ˊ अचल गोष्टीबद्दल आपलेपणा वाटणे व प्रंसगी तो कृतीतून दाखविणे . उदा . माझेमशिन □माझे ऑफिस□माझी कंपनी□माझे प्रॉडकशन .

जिव्हाळा याचा अर्थ अपेक्षिारहित प्रेमजसे आई मुलावर करते . असाच जिव्हाळा संस्थेतील प्रत्येकास असावा . मग तो वरिष्ठ असो वा कनिष्ठ . उदा . छत्रपती शिवाजी महाराज व त्यांच्या अनुयायांत आत्मीयता□ जिव्हाळा□व निष्ठा या तीनही भावना उच्च कोटीच्या होत्या . त्यामुळेच ते एकाचवेळी पाच पाातशाहयांविरूद्ध लढा देऊन हिंदवी स्वराज्य उभे करू शकले .

5 . कामच्या ठिकाणाचे वातावरण

याचा अर्थ आपल्या कामच्या जागेभीवतीची हवा□पाणी□प्रकाश इतकेच नव्हे तर आपली स्वतःची व सहर्का यांची प्रवृत्ती□संघभावना□बांधिलकी आणि जबाबदारी या सर्व गोष्टींची पूर्ण जाणिव सर्वांना असून तशी वर्तणूक होणे हा होय .

6 . वचनबद्धता

वचनबद्धता म्हणजे मनःपूर्वक दिलेली कार्याचीग्वाही .

कार्यसंस्कृतीचे फायदेः

1. स्वतःला□कुंटूबाला□समाजाला□भारताला उत्तम आरोग्य व समृद्धीच लाभ .
2. पराकोटीचे शारीरिक व आंतरिक समाधान .
3. भूमिका सकारात्मक विचारसरणीची बनल्याने मैत्री□प्रसिद्धी□इतरांना हवेहवेसे वाटणे .
4. प्रत्येक कार्य हे उत्कृष्टतेचा आदर्श बनतेव दिपस्तंभाप्रमाणे इतरांनाही मार्गदर्शन होते .
5. संस्थेकडून□समाजाकडून□जगाकडून मानसन्मान .
6. नुसते कार्य आपल्याला पगार व मालकास नफा मिळवून देतेपण कार्यसंस्कृती पैशाबरोबरच समाधान□ अनुभव □आत्मविश्वास□स्वाभिमान□इज्जत व स्वांतत्र्याही देते . आणि हेच लाभ समाजापार्यंत व देशापर्यंत पोहोचतात .

जेथे कार्यचा संबंध संस्काराशी जोडला जातो तेथे कार्य संस्कृतीचा जन्म होतो . अशा या कार्य संस्कृतीचा मानवी जीवनाशी असलेला संबंध कसा आहे याचा विचार आपण करणार आहोत .

ऑल्विन टॉफलर या लेखकाचे Third Wave(तिसरी लाट)हे सर्व जगात या गाजलेले पुस्तक आहे . त्यांनी आपल्या पुस्तकाला 'तिसरी लाट' हे नाव का दिले . याला एक विशेष कारण आहे . मानवाचा जन्म पाच लाख वर्षापूर्वी झाला असे शास्त्रज्ञांचे मत आहे . टॉफलर म्हणतात की या पाच लाख वर्षात मुख्यतःलाटा आल्या आणि त्यामुळे सर्व मानवी जीवनच बदलून गेले . या लाटा वैचारिक होत्या . विशेष म्हणजे या लाटा अलीकडच्या काळात येऊन गेल्या आहेत . पहिली लाट पन्नास पंचावन्न हजार वर्षापूर्वी आली . याचाच अर्थ असा होतो की पहिली साडेचार लाख वर्षे माणूस इतर प्राण्यांसारखा होता उघडा राहणारा□कच्चे मांस खाणारा□थोडक्यात माणूस व जनावर यात फरक नव्हता . परंतु यानंतरच्या माणसापैंकी एका बुद्धीवान माणसाने एक महान शोध लावला . तो म्हणजे आपण जमिनीत धान्य टाकले तर पाऊस पडल्यावर ते उगवते . त्याला त्याच प्रकाराचे भरपूर धान्य येते . या शोधाने सगळे मानवी जीवनच बदलून गेले . भटक्या माणूस स्थानिक झाला . त्यातूनच पुढे वस्त्या□वाडया□खेडे□गावे□शहरे निर्माण झाली . त्यातून माणसाला रिकामा वेळ मिळू लागला त्याचा त्याने चांगला उपयोग केला . त्यातून मानवाची संस्कृती निर्माण झाली . सर्वसाधारणपणे संस्कृती म्हणजे बुद्धीचा विकास□संवर्धन□चांगले काम असे म्हणता येई ल . माणसाशिवाय इतर कोणालाही संस्कृती नाही .

औद्योगिक □ती ः

आतापर्यंत माणूस या पहिल्या लाटेतच होता . अलीकडेच **250**ˆ **300** वर्षापूर्वीच दूसरी लाट आली ही लाट औद्योगिक □तीम्हणून ओळखली जाते . योगायोगाने ऊर्जेचा शोध लागला . पाण्याच्या वाफेत गती असते त्याचा उपयोग करून वाफेचे इंजिन तयार केले . त्यातून शोधाची एक मालिकाच तयार झाली . अनेक यंत्राचे उत्पादन झाले . त्यातूनच कारखाने उभे रहायला सुरूवात झाली कधीही कल्पना केली नसेल एवढया संख्येने माणसे एकत्र येऊन काम करू लागली . त्यामुळे दुबळयाशा मानवाला शक्ती मिळाली . हजारो मैलाचे अंतर आपण काही वेळात कापू लागलो . अमेरिकेत चाललेली मॅच आपण आपल्या घरात चहा पीत पाहू लागलो . टोंकियोतील मित्रांशी आपण बोलू लागलो . त्यामुळे आपले जीवन प्रगत झाले□समृद्ध झाले आपण अधिक सुसंस्कृत झालो . शेती युगातून मानवाने यंत्र युगात प्रवेश केला .

कार्यसंस्कृती ः

आता आपण तिर्स या लाटेचा सामना करायला नुकतीच सुरूवात केली आहे काय आहे तिच्या पोटात□असा प्रश्न पडायला एक कारण आहे□पहिल्या दोन लाटांमुळे माणसाला फक्त एकच पर्याय दिला . काम अटळ आहे□ते आपण केलेच पाहिजे अर्थात त्याला त्याच्या आवडीप्रमाणे काम निवडता येऊ लागले . कोणाला शेती□कला□शास्त्र किंवा खेळ . आपल्या आवडीप्रमाणे माणसाला व्यवसाय निवडता येऊ लागला . परंतु तिसरी लाट माणसाला कदाचित आणखी एक पर्याय देण्याची शक्यता आहे . कामाला पर्याय नाही□कामाऐवजी पर्याय रोबेट□विचार करणारा यंत्रमानव तो तुमचे सर्व काम करील . मगमानवाचे भवितव्य काय□ही खरी समस्या आहे . हेच मानवाच्या कामाला मिळालेले नवीन परिमाण आहे . आता या महत्त्वाच्या बदलामुळे संस्कृती□कार्यसंस्कृती व कामाचे नीतिशास्त्र या विषयांना अनन्यसाधारण महत्त्व येणार आहे .

कार्यसंस्कृतीत 'काम' याला खूप महत्त्व आहे . काम म्हणजे उदरभरणाचे साधन नव्हे . तर आत्मसमाधान होय . हेच आपल्या धर्मातील मूलभूत मूल्य आहे . संत श्रेष्ठ सावतामाळी यांनी म्हटले आहे 'कांदा, मुळा, भाजी | अवघी विठाई माझी |' दैनंदिन जीवनातील कामच योग्य वृत्तीने करीत राहिलो . तर निर्वाणाची प्राप्ती होते . हा विचार भगवान गौतम बुद्धांनी मांडलेला आहे .

सर्वसाधारणपणे असे म्हणता येईल की संस्थेची संस्कृती म्हणजे संस्थेचे व्यक्तिमत्व संस्कृतीत गृहीत□ मूल्ये आणि संस्थेतील कर्मर्चा यांच्या या गोष्टी आचरणात आणण्याच्या स्पष्ट खुणा यांचा समावेश संस्कृतीत होतो . संस्कृती म्हणजे आपल्या श्रद्धाचे□तत्वांचे प्रगटीकरण . जगण्याची व्यवस्था जशी बदलते तसे तिचे आयामही बदलत जातात . मूल्ये बदलली त्यांचे आधार बदलले आणि स्वरूपही बदलत गेले . अर्थात यात हेही लक्षात घ्यायला हवे की शाश्वत मूल्ये मात्र बदलत नाही . कार्यसंस्कृती म्हणजे आपण काम का करायचे□ कशासाठी करायचे आणि कसे करायचे□याचा एकत्र येऊन केलेला सम्यक विचारकर्मर्चा यांबरोबर काही वेळ घालवल्यावर याची खरी कल्पना येते .

संस्कृती :

संस्कृती ही अशी संज्ञा आहे . ती शब्दात स्पष्ट करणे वा तिची व्याख्या करणे जरा अशक्यच आहे . संस्थेच्या सभासदांबरोबर काही काळ राहिल्यास याबद्दलचा अंदाज नक्कीच बांधता येतो . कारखान्यातील संस्कृती ही विद्यापीठ वा हॉस्पिटलच्या संस्कृतीपेक्षा वेगळी असते . गाव□शहर देश यांच्याही संस्कृती वेगवेगळया आहेत . लोककसे बोलतात□वागतात□त्यांची घरे□फर्निचर□कपडे□आचार विचार यावरून त्यांच्या संस्कृतीबद्दल काही अनुमाने नक्कीच काढता येतात . एखाद्या गटाने वा समाजाने काम करणाराएक भाग म्हणून आत्मसात केलेल्या सवयी लोकांच्या आध्यात्मिक□भौतिक वा भावनिक पैलूंचा संच म्हणजे कार्यसंस्कृती . संस्थेमध्येजेव्हा महत्त्वपूर्ण बदल घडवून आणायचे असतात तेव्हा प्रमुख्याने संस्थेच्या कार्य संस्कृतीला जास्त महत्व येते . त्याच्या नीतीचा विचार करावा लागतो . येथे नीती म्हणजे तत्वज्ञानाकडून व्यवहाराकडे नेते ती नीती . तत्वज्ञान व व्यवहार यांना जोडणारा दुवा म्हणजे नीती . शारिरीक गरजांपासून सुरूवात होऊन माणूस आत्मपरिपूर्ती□आत्मसमाधान या गरजांपर्यंत टप्पे वा पार्य या कशा चढत जातो त्या खालीलप्रमाणे

1 . चारित्रार्थ□उद्योगशीलता□निर्व्यसणीपणा
 - ✓ अस्तित्वासाठी आवश्यक

2 . शारिरीक वा मानसिक
 - ✓ अस्तित्वासाठी आवश्यक

3 . आत्मपरिचय□आत्मविकास□आत्मविश्कार
 - ✓ आत्मविकासाच्या गरजा

4 . मान्यता□प्रशंसा□प्रतिष्ठा
 - ✓ आत्मविकासाच्या गरजा

5 . सार्वजनिक काम

- ✓ सेवा आणि योगदान

6 . संस्कृती

- ✓ सेवा आणि योगदान

जंगलातल्यामुक्त फिरण्यापासून आजच्या जीवघेण्या स्पर्धेच्या वातावरणापर्यंत आपण प्रवास केला . या सर्व प्रवासात जगायच कशासाठी याच उत्तर संस्कृतीने दिले . आता जगायचे कसेयाचे उत्तर कार्यसंस्कृती देईल . मोठयामोठया संस्था□उद्योग उभे राहतात□वाढतात त्याचा विकास होतो . त्या नेत्रदिपक कामगिरी करूनदाखवितात . तेव्हा त्याच्या मूळाशीकाही तत्व□नियम आणि सूत्र असतील मोठया संघटना उभारतात ती माणस जशी पगारासाठी काम करतात . तशीच ती संबंधावर□प्रेमावर आणि ध्येयापोटी□वेडापोटी ही काम करतात . माणस जोडण□ती टिकवण□त्यांच्यातील ताकद वाढवण□त्यांच्या बरोबरीच्या संबंधाना दूरगामी नजरेतून पाहण□ही ओकिओ□मोरीना□हेन्री फोर्ड□जे . आर . डी . टाटा यांनी निर्माण केलेली संस्कृती . माणसाला मानवी संबंधाना महत्त्व द्यायला लावणारी कार्यसंस्कृती .

मूल्य आणि श्रद्धाः

अल्फ्रेड नोबेल□स्टिफन कोचे यांनी माणसाला प्रश्न केले आहेत . आपण आपल्या मागे काम सोडून जाणार आहोत□अविश्वास□मत्सर□द्वेष□असूया□प्रेम□मैत्री की मोकळेपणा□कार्यसंस्कृतीचे मूळ विश्वास असावा . अविश्वास नको . उत्तर असावे प्रश्न नकोत . मैत्री असावी शत्रू नकोत . संस्कृतीचा संबंध मूल्यांशी□ श्रद्धांशी फार जवळचा असतो . किंवहूना त्याचेच प्रगटीकरण असते . म्हणून कामचे ठिकाण हे खर तर आनंदाचे ठिकाण व्हायला हवे कामाची ठिकाण ही स्फूर्तीने भरलेली खेळाची मैदान व्हायला हावीत . माणसाला रम्य वाटतील अशी तिथे सहकार्‍ याची प्रेमाची हाक असावी . परस्परांवर विश्वास आणि सच्चेपणा असावा . वरती आपण बघितले की काळाबरोबर मूल्य बदलतात . परंतु अस असल तरी न बदलणारी काही मूल्य ही आहेतच ती म्हणजे सत्य□दुर्स यांचा विचार□दुर्स यांचा भल्यासाठी आपण केलेला त्याग□एकत्र येऊन काम करण्याची प्रेरणा□स्वतःचा विकास करण्याची धडपड□सर्वांनी मिळून चांगल काम करण्याची उत्कट इच्छा□नवीन आव्हानांना समस्यांना शोधायची उत्तरे . यावरून आपल्या लक्षात आलेच असेल की कार्य संस्कृती हा निरंतर चालणारा□न संपणारा प्रवास आहे .

मला वाटते दिलखुलास हसून संबंधात येर्णा या माणसाच स्वागत करण□प्रेमभराने हस्तांदोलनपर पाठीवर हात ठेवणे त्याने मैत्रभावना चेतविल्या जातात . मग यात औपचारिकता नको ही काही उरकून टाकायची गोष्ट नाही किती वेळा या गोष्टीचा प्रभावी वापर आपल्या कामाच्या जागी किती वेळा करतो□ एखाद्या उत्तम काम करर्णा या सहकार्‍ यांना प्रेमाची थाप देऊन आपल मन त्याला देतो का□हाताच्या स्पर्शाचा वापर इतरांचे बळ वाढवायला करतो का□एकत्र काम करताना एकमेकांचा विचार विनिमय यांना स्थान हव . कामगांरामागचा माणूस समजवून घेणे हे फार गरजेचे आहे . परंतु तितकच अवघड काम आहे . माणसाच

मन ओळखण आणि त्याच्यातल्या उत्तम कार्यक्षमता भावना चेतवण हे उत्तम कार्यासंस्कृतीच महत्त्वाच अंग आहे .

कार्यसंस्कृती किंवा काम यांचे महत्त्व प्रवचनापेक्षा उद . वरून जास्त समजतेहे लक्षात येते . या सर्वांचा पाया मूल्य आहे . मूल्य म्हणजे ज्या गोष्टीमुळे आपला आंतरिक विकास होतो . आपल्या मनाला उच्च प्रतीचे समाधान मिळते आणि समाजाचे हित होते अशा गोष्टी ही मूल्ये कोणी शिकवायची□हा मुख्य प्रश्न आहे . माझ्या मते ही मूल्ये देण्याची जबाबदारी घरी आईवडिलांची□शाळेत शिक्षकांची□कार्यालयात अधिकर्ा यांची □शाळेत मुख्याधापकांची□समाजात विविध नेत्यांची आहे . मूल्यवर्धित काम आणि कार्य संस्कृतीच आपल्याला तारून नेणार आहे .

कार्यसंस्कृती ही एक कर्तव्य भावना आहे . संस्कृतीबाबत केलेला सीमित विचार शास्त्रीय दृष्टिकोणाशी सुसंगत नसेल ही पण शैक्षणिक दृष्टिकोणातून विचार करता तोच योग्य व स्वीकारार्य असा विचार आहे कारण शिक्षणातून संस्कृती सं□मण हे महत्त्वाचे काम आहे .

संदर्भ ः

1 . जाधव के . के . नवीन काळाचे शिक्षण

2 . गाजरे रा . वि . व ज्योती महंत उदयोन्मुख भारतीय समाजातील शिक्षण

3 . कार्यसंस्कृती माहितीपुस्तिका